

СРЕТО ТАНАСИЋ
(Београд)

„БОСАНСКА ВИЛА“ О СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

„Босанску вилу“, најзначајнији српски лист у Босни и Херцеговини током свих година аустроугарске окупације, покренула је група сарајевских интелектуалаца у Сарајеву 1885, као „Лист за забаву, поучу и културу“. Први број је изашао 15. децембра 1885, а посљедњи — уочи Првог свјетског рата 16. маја 1914. године¹.

Почетак излажења „Босанске виле“ пада, дакле, у доба великих промјена у Босни и Херцеговини. Једна одавно дотрајала окупациона сила морала је да се повуче из Босне и Херцеговине, а на њено мјесто долази експанзионистичка Аустроугарска, чији је један од дугорочних циљева био да ову покрајину и народе који живе у њој што више изолује од сусједне Хрватске и, нарочито, Србије. Зато је један од примарних задатака „Босанске виле“ морао бити окупљање српског народа око националних циљева. С друге стране, лист се морао уклапати у строго одређене оквире које су прописивале аустроугарске власти, чији циљ је управо био да онемогући самостално вођење националне политике, посебно српскоме народу, и које су имале право да забране излазак листа и без образложења кад сматрају да је он изашао из тих дозвољених оквира². А свако наглашеније истицање националних обиљежја било је у сукобу са владиним плановима, јер не треба заборавити да је то вријеме провођења Калајевог пројекта „босанства“.

Иако је у Босни и Херцеговини у средњем вијеку постојала српска штампарија — у Горажду око 1520. године, друга по реду на словенском југу — четиристогодишња турска окупација оставила је ката-

¹ Први уредник „Босанске виле“ био је Божидар Никашиновић (до 16. 5. 1886), замијенио га је Никола Шумоња (до 1. 2. 1887), а Шумоњу — Никола Т. Кашиковић (до краја излажења листа). Сходно захтјевима власти, један од покретача морао је бити пријављен као власник — Стево Калуђерчић.

² Дејан Ђуричковић, *Босанска вила*, Сарајево, 1975, књ. 1, 21.

строфалне посљедице по културу. Тек крајем турске управе основани су први листови у овој покрајини турске империје; Босна је, дакле, била без развијене писане ријечи. Једино је била развијена усмена књижевност са живом епском традицијом. У таквим околностима почела је да излази „Босанска вила“ — са великим обавезама, али и са стално присутном опасношћу да буде забрањена. О томе Дејан Ђуричковић каже: „Први број Босанске виле је самим својим садржајем био довољно рјечит и јасно назначио физиономију часописа, која ће се, у својим битним цртама, сачувати све до неколико година пред крај његовог излажења... Тај први број часописа, дакле, показује како су његови покретачи већ у самом почетку погодили шта он треба да представља и у којој форми, како треба да се односи према својој средини, њеним проблемима, читаоцима, према своме времену. Сем тога, он је карактеристичан по томе што је већ њиме часопис наговјестио да неће моћи да се држи оквира које му је концесија за издавање наметнула и са којима је он морао да дође у конфликт, осјећајући неодољив унутрашњи нагон да се, као једино српско гласило у Босни и Херцеговини, ангажује не само у културно-просвјетном већ и друштвено-политичком животу земље и да брани народне интересе од окупатора“³.

Као књижевни часопис, „Босанска вила“ је у релативно кратком периоду излажења постигла необично велике резултате: појавила се у средини која је практично познавала само фолклорно стваралаштво, а успјела је да релативно брзо одњегује читалачку публику са изграђеним књижевним укусом, у самој средини допринијела је појави и афирмацији великог броја књижевника, успјела је да окупи без претјеривања све тадашње значајне српске књижевнике, диљем расцјепканог Српства, и сама се изградила до часописа који је, пред крај излажења, представљао израз модернога у књижевности⁴. Позитивне оцјене „Босанска вила“ добијала је и током свога излажења, поводом њених јубилеја, а и касније⁵.

Мада у програму „Босанске виле“ није било истакнуто бављење језичком проблематиком, та материја није могла бити заобиђена. Језичка проблематика представљала је једну од тачака у којима је овај часопис морао да пробије оквири наметнуте издавачком дозволом, о којим говори Д. Ђуричковић у напријед помињаној монографији. Раз-

³ Дејан Ђуричковић, *Наведено дјело*, 23–24.

⁴ Дејан Ђуричковић, *Наведено дјело*, 56–57.

⁵ Списак литературе о „Босанској вили“ може се наћи у наведеној монографији Д. Ђуричковића.

лога за то било је доста. Један од њих је и чињеница да у Босни и Херцеговини тада Срби нису имали други погоднији (а поготово не тако тиражан) часопис у коме би се дискутовало о језичким питањима. Разлог за ово јесте и неспорна чињеница да је језичко питање једно од најкрупнијих питања свакога народа и његове културе.

Свакако најкрупнији разлози налазе се у политичким околностима у окупираној Босни и Херцеговини. Уочи аустроугарске окупације Срби у Босни и Херцеговини већ су имали релативно стабилизovanу Вукову књижевнојезичку норму и правопис, а слично би се могло рећи и за муслиманско становништво. Међутим, окупационе власти су одмах по уласку у Босну и Херцеговину покушале да измијене и књижевнојезичку ситуацију. То није ишло лако и формирана комисија је предложила као најприхватљивије рјешење да се задржи Вуков правопис у језику. Убрзо велики заокрет у књижевнојезичкој политици уноси Бенјамин Калај са пројектом изграђивања вјештачке босанске нације са „босанским“ језиком као њеним заштитним знаком. Тај језик је требала да кодификује „Граматика босанског језика“ (1890), из познатих разлога штампана без имена њеног аутора, која је, у ствари, била једна од (првих) потпунијих граматика написаних на ијекавском изговору и која је, кад се занемари наслов, експлицирала вуковску норму⁶. Овај Калајев пројекат је на крају, а послје много борбе српских и хрватских политичких и културних радника, доживео крах (1907). Будући да је о томе већ подоста писано⁷, о тој теми овдје нећу говорити опширније, иако је овај проблем био један од најкрупнијих у Босни и Херцеговини за аустроугарске окупације у који су били увучени, на различите начине и — сигурно — са различитом мотивацијом, најпознатији тадашњи слависти Ф. Миклошич, В. Јагић, М. Решетар, проблем око кога су се Срби окупили и, сигурно је и то, значајно изоштрили своје национално чуло.

„Босанска вила“ је на својим страницама доносила натписе о разним свјетским језицима. Подоста пажње је посвећивала словенским језицима, о чему сам једном другом приликом писао⁸. Сада ћу нешто ви-

⁶ Види: Херта Куна, *Неки проблеми језичке стандардизације у Босни и Херцеговини крајем XIX вијека*, Књижевни језик 12/3 (1983, Сарајево); Милош Окука, *О кодификацији „босанског језика“*, Књижевни језик 15/1 (1986, Сарајево). Граматика садржи фонетику и морфологију.

⁷ Синтетичку оцјену покушаја увођења „босанског“ језика дао је академик Павле Ивић у књизи „Преглед историје српског језика“ (1998, Сремски Карловци — Нови Сад), стр. 273–279; ту се наводи и подоста релевантне литературе настале до последње двије деценије двадесетог вијека.

⁸ С. Танасић, *„Босанска вила“ о словенским језицима*, у зб. „Изучавање словенских језика, књижевности и култура у инословенској средини“, ред. Богољуб Станковић, Београд, 1998.

ше рећи о томе шта је овај часопис својим читаоцима доносио у вези са српским језиком.

Када је ријеч о прилозима о српском језику у „Босанској вили“, може се рећи да сви они служе остварењу заједничких циљева: учвршћивању код чилатаца свијести о српском језичком јединству, подстицању на очување тога јединства, афирмацији српског народног језика и његове књижевне норме.

„Босанска вила“ редовно обавјештава своје читаоце о појави књига које представљају инструменте књижевнога језика. Тако у неколико наврата пише о припремању новог издања Вуковог Рјечника. Године 1892. о овоме часопис доноси неколико биљешки. Тако се у десетој свесци „Босанске виле“ (159) преноси вијест из листа „Јавор“ да прва свеска Рјечника треба да изађе из штампе, а да је приређивач „наш чувени језичар г. Јован Бошковић“. Сличну вијест доноси „Босанска вила“ и у седамнаестом броју овога годишта (271). У деветнаестом броју (302–303) доноси се обимнија биљешка о изласку прве свеске Рјечника, са позитивним оцјенама: приредио га је „данас најбољи зналац српскога језика г. Јован Бошковић ... по другом издању Вуковом, оставивши Вуков текст непромијењен, него је у загради дометао своја објашњења, која, како он сам вели, потцејају на развитак језика и напредак науке за прошлих 40 година“ (303).

„Босанска вила“, такође, објављује вијест да у Загребу излази тринаеста свеска Даничићевог рјечника (1892, 367).

У неколико наврата овај часопис обавјештава читаоце о почетку рада на Речнику Српске краљевске академије. На стр. 159 за 1893. годину доноси се текст да је академик Стојан Новаковић изнио предлог да се започне са радом на изради „академијског Српског Рјечника“. Читаоци се обавјештавају да је 12. априла те године образован лексикографски одсјек у Академији, са задатком да прикупља и обрађује грађу за рјечник. Касније се читаоци информишу да СКА упућује позиве за прикупљање грађе за исто дјело (1899, 16). Године 1907. (стр. 110) обавјештавају се читаоци „Босанске виле“ да је Академија задужила три стручњака (Момчила Иванића, др Василија Ђерића и др Александра Белића) да независно један од другог израде огледну свеску рјечника.

Такође, у „Босанској вили“ читаоци се обавјештавају о појави српских граматика. Тако у другом броју за 1895. годину (стр. 31) доноси се вијест о изласку првога цјелокупног издања „Српске граматике“ Стојана Новаковића. Исте године, у десетом броју (160) доноси се вијест о приказу ове граматике који је објавио Милан Решетар. Анонимни аутор истиче да приказивач има и неке примједбе, али на све то он гледа наклоно (у смислу — више очију више и види). У ви-

ше наврата доносе се и краће вијести о појави других граматика српскога језика.

Природно је да „Босанска вила“ реагује на појаву „Граматики босанскога језика“. Већ 1890. године, дакле у години у којој се ова граматика и појавила, изашао је чланак под насловом „Дошла нам је до руку 'Граматика' босанскога језика“. Аутор прилога је уочио да се тиме жели кодификовати нови „босански“ језик. Он истиче да је по истој логици могуће очекивати и граматику *херцеговачкога* језика. У вези са овим могла би бити и кратка вијест да су војвођански Буњевци свој језик назвали хрватско-српски језик (1906, 253). Вијест се завршава сљедећом опаском: „Ето и браћа Буњевци узеше право име своје језику, а кад ће то учинити државни просвјетни заводи у Босни и Херцеговини?“ Стицајем околности, на ово се није чекало још дуго. Већ сљедеће, 1907. године „Босанска вила“ је била у прилици да донесе вијест о укидању назива *босански језик* у Босни и Херцеговини. Аутор чланка ову вијест коментарише тврђом да се не може на силу водити накардна језичка политика међу Србима у БиХ. „За то је сада [влада] укинула измишљени назив 'босански језик', за који се узалуд борио један велики учењак Јагић“, закључује се у чланку (1907, 354).

„Босанска вила“ је повремено доносила прилоге о старим текстовима, о натписима на споменицима. Тако Вид Вулетић Вукасовић у годишту 1890. (305–306) пише чланак „Напомена о натпису Херцег Стјепана код Горажда“. Он се критички осврће на прилоге неких аутора који погрешно читају поједине натписе, а не осврћу се на раније радове о истим натписима — конкретно на један његов натпис. Са сличним радом се појавио у овоме часопису и Љубомир Стојановић (1892, 91–92): „О натписима на стећцима у 'Гласнику земаљ. музеја' за год. 1890. и 1891.“ у рубрици *Оцјене и прикази*. Стојановић се залаже да се у „Гласнику“ објављују снимци старих записа. Потом даје своја читања појединих записа на стећцима. За примједбе В. В. Вукасовића Љ. Стојановић каже: „Изгледа као да донекле има право“. Љубомир Стојановић у овом чланку истиче да је видио један стећак узидан у православну цркву у Рогатици, што свједочи да је он путовао по Босни.

Видимо да „Босанска вила“ с временом почиње да објављује и чланке посвећене језичкој проблематици. Тематика постаје разноврснија. Занимљиво је да се у овоме часопису доноси вијест да је Руска академија наука објавила рад Александра Белића „Дијалектолошка карта српског језика“ (Б. Вила 1905, 383). Са једним радом из дијалектологије појавио се у „Босанској вили“ и сам Белић: „Неколике белешке са екскурзије по околини Будима и Пеште“ (1910,

68–69)⁹. Он истиче да је са неколицином београдских професора по-сјетио Сентандреју, Збег, Помаз, Чобанац и Калаз. Оцијенио је да је српски говор ових мјеста „источни, са многим цртама и јужног и западног говора, а нарочито са таквим остацима од јужног говора какви се обично не налазе у другим дијалектима источнога типа“ (нпр. *виђети*, *разбољети*). Овакву оцјену углавном су потврдила и каснија истраживања¹⁰.

Поменимо овдје и рад Васе Зрнића „Гласовне скупине“ (1910, 353–354), о сугласничким скупинама какве су нпр. у ријечима *погрешка*, *грешник*, *сирелица* и сл. у ијекавском изговору.

У „Босанској вили“ објављено је доста прилога посвећених питањима књижевнога језика. Они се могу сврстати у двије групе: прилози у којима се начелно разматра српски књижевни језик и прилози који представљају допринос изграђивању и његовању српског књижевног језика. Кад је ријеч о прилозима првог типа, треба рећи да је „Босанска вила“ њима посветила неколико уводника. Тако је у шестом броју за 1909. годину објављен уводни текст под насловом „Јединство језика“ (81–82), гдје анонимни аутор скреће пажњу да је посебна брига српских културних посленика да воде рачуна о његовању језика — у околностима поцијепаности српскога народа. На овај прилог реаговао је српски књижевник Марко Цар чланком који је објављен као уводник „О језику и за језик“ (1910, бр. 10, стр. 145–146). Он истиче да развијени народи поред говорнога језика имају и изграђен књижевни језик, па се осврће на српску ситуацију: „Захваљујући племенитом труду Вука и Даничића и њихових данашњих епигона, захваљујући уз то читавој плејади модерних књижевника — ми смо тај јединствен књижевни језик у нашој књижевности већ прилично одњеговали, и то је данас једина спона која наш народ у националном погледу спаја, кад нас је судбина иначе растргала и поцијепала“ (445). Даље се он осврће на примјере кварења српскога језика, чему доприносе и поједини листови пуштајући некритично прилоге са лошим језиком, понекада и прилоге „наших гостију“ хрватских писаца са провинцијализмима, уз јасну ограду да он није за затварање наших часописа, него је за сарадњу са другим несрпским књижевницима. Исте те године објавио је и Сима Пандуровић „Отворена питања“,

⁹ У Белићевој библиографији објављеној у *Зборнику радова о Александру Белићу*, САНУ CDXCVIII, књ. 28, Београд 1976, овај рад је подведен под 1909. годину.

¹⁰ Тако и у: Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и штиокавско наречје*, Сремски Карловци — Нови Сад 2001, стр. 107. Узгред, овај Белићев рад се једини и наводи за српске говоре око Будимпеште у одговарајућем поглављу те књиге.

рад такође посвећен овој проблематици (1909, 241–242). Он нема ниво који има прилог М. Цара; расправљајући о употреби дијалеката у књижевности, аутор износи негативне примјере.

У другу групу прилога ишао би рад Саве П. Вулетића под насловом „Поновица“ (1910, 251–252). Аутор се придружује критици наше правне терминологије, истичући да има случајева да се као термини употребљавају неприхватљиве ријечи, а да у нашем језику има ријечи које би биле прикладније. Управо такав случај је и са ријечју *џоновица*, која у Зети значи понављање (нпр. кише), па би се у праву могла користити као термин за именовање поновног чињења престапа.

Има у „Босанској вили“ више прилога који су на овој линији: у неким се дају коментари употребе језика у појединим дјелима; у једном прилогу из 1900. (300–302) наводи се тачно 101 ријеч за које аутор тврди да се погрешно употребљавају. Овдје, међутим, вриједи поменути једну малу полемику коју је овај часопис водио са листом „Српски вјесник“ из Мостара, 1902. год. Прво је „Босанска вила“ приговорила овоме листу да погрешно пише *долијећаџи* и *долијећаху* (1902, 259–260). „Српски вјесник“ се бранио и пребацио и самој „Босанској вили“ да гријешу. „Босанска вила“ поново брани своје ставове (1902, 456). При томе се аутор прилога позива на стручну литературу — Вуков *Рјечник*, Даничићеве *Облике* и Новаковићеву *Српску синџаксу*. „Босанска вила“ је, дакле, у овоме спору изашла као побједник. Уз то треба запазити и чињеницу да се она позива на, у оно вријеме, најпоузданије инструменте српског књижевног језика.

Не треба, на крају, заобићи ни бригу коју је „Босанска вила“ поклањала српској ћирилици и њеној заштити — на синхроној, али и дијакхроној равни. О томе је доносила веће или мање прилоге, од оних о својатању ћирилице у Босни (ријеч је о тзв. „босанчици“; 1893, 278; 1904, 349–351) до истицања случајева непоштовања права на употребу ћирилице у јавном животу Босне и Херцеговине (1905, 96).

Да закључимо. „Босанска вила“ је цијелим током свога излажења посвећивала пажњу различитим питањима српскога језика. Са временом је језичка проблематика добијала све више простора и бивала све темељитије обрађивана. Културна мисија „Босанске виле“, како ју је уредништво схватало, уврстило је српски језик, као неоспорно важан елеменат културе и идентитета народа, у круг тема о којима се на страницама овога, у вријеме излажења веома угледног, српског часописа дискутовало. У почетку су преовладавали краћи прилози, а пред крај излажења часопис је објављивао и опширније текстове. Неколико је значајних тематских кругова у које се могу сврстати радови о српском језику. Прилозима о старим српским за-

писима и натписима подржава се истраживање српског културног и језичког наслеђења на подручју Босне и Херцеговине. Радови у којима се пише о изласку српских граматика и рјечника упућују читалачку публику на најзначајније инструменте књижевног језика. Значајни су, затим, чланци који читалачку публику упућују на разликовање народног и књижевног језика, те изграђују свијест о потреби учења књижевног језика и његовања језичке културе — то је већ вријеме кад је српски књижевни језик ушао у своју вишу, поствуковску фазу. Природно је што се у друштвеним околностима у којим је „Босанска вила“ дјеловала иступало и када је требало штитити народне интересе у вези са његовим језиком. И то је овај часопис чинио у мјери у којој су те околности дозвољавале. Такође, ту је доста прилога који афирмишу српски језик. На крају, није неважно ни то што су српски читаоци „Босанске виле“ могли да се упознају не само са најважнијим резултатима српске језичке науке — инструментима књижевног језика него су били у прилици и да прочитају прилоге тада најзначајнијих српских језичких стручњака (Ј. Стојановић, А. Белић). Када се има у виду чињеница да у то вријеме Срби у Босни и Херцеговини нису имали други погоднији часопис за питања језика, онда се тек може сагледати какав је значај имала „Босанска вила“ и у овоме сегменту свога дјеловања.